

LIBRI PROHIBITI

Jiří Gruntorád (*1952)

V roce 1981 se vydavatel samizdatové edice Popelnice Jiří Gruntorád dostal kvůli knihám do vězení v severočeských Minkovicích. Byl to jeden z nejhorších kriminálů normalizačního Československa. „*Práce se nedala stihnout, a navíc tam byla pořád zima [...]. V říjnu začalo sněžit, a v květnu ještě sněžilo, vězně zapřahali do sněžného pluhu [...]. Obtížně se to popisuje [...]. Když jsem poprvé přišel pracovat do provozovny národního podniku Preciosa, myslel jsem, že jsem v pekle. Viděl jsem v oblacích páry neuvěřitelně rychle kmitající postavy oblečené do jakýchsi zbytků montérek. A za chvíli jsem stejně jako oni kmital i já,*“ vzpomínal po více než dvaceti letech.

Dnešní ředitel knihovny Libri prohibiti Jiří Gruntorád se narodil 21. září 1952 v Praze. Vychodil základní školu a učil se lesářem (podle něj šlo o „*vznešené označení lesního dělníka*“), ale lékaři při prohlídce u odvodu na vojnu zjistili, že má nemocnou páteř. Těžkou lesní práci mu zakázali a v Praze se stal průvodčím. Tak jako mnoho jiných lidí jeho generace i Gruntoráda formoval prožitek sovětské okupace ČSSR v srpnu 1968. Prý cítil zoufalství, které záhy přerostlo v odpor ke kolaborantskému komunistickému režimu. Jeho život však nejvíc ovlivnily knihy. Věnoval se jim v opozici, byl kvůli nim vězněn a dodnes jim obětuje veškerý čas: „*V tom podivném komunistickém ‚bezčasí‘ mě knihy vždycky těšily. To byl v té době ostatně jeden ze způsobů existence. Lidé prchali na chaty – nebo do literatury.*“

Ještě v roce, kdy bylo vydáno Prohlášení Charty 77, poslouchal Gruntorád západní rozhlasové stanice, ze Svobodné Evropy věděl, že existují zárodky opozice a že v zemi žijí desítky zakázaných autorů, avšak žádného disidenta osobně neznal. Změnilo se to náhodou o rok později, tedy v osmasedmdesátém: „*Tehdy jsem pracoval jako zedník u pražského OPBH [Obvodní podnik bytového hospodářství] a opravoval jsem to, co vybourali instalatéři a elektrikáři. A jednou udělali díru v bytě tehdejších předních disidentů – Václava a Kamily Bendových. Kromě tisíců knih se tam válely průklepové papíry s dokumenty Charty. To prostě nešlo nevidět.*“ Začal se tedy zajímat – a s Bendovými se spřátelil. Pak začal sám vydávat samizdatové publikace. Jako první přepsal na stroji ve čtrnácti kopiích sbírku Jaroslava Seiferta Morový sloup.

Podle obecně rozšířené představy vycházely v samizdatu (termín pro neoficiální necenzurované vydání knihy či textu v několika exemplářích, psaných většinou na stroji a později množených na xeroxu či cyklostylu) především politické texty, avšak skutečnost

byla odlišná: „Československo bylo ve srovnání s Polskem a Maďarskem ideologicky mnohem sešněrovanější zemí, takže to, co běžně vycházelo tam, nemohlo vyjít tady. Například v Polsku nemusel existovat náboženský samizdat [...], zato tam byl velmi rozšířený samizdat historický, o Katyni, o varšavském povstání. Českou zvláštností naproti tomu je množství literárního samizdatu. Tolik ryze beletristických knih nenajdeme v žádné jiné zemi. Ani v Sovětském svazu nebyl počet zakázaných autorů tak vysoký jako tady [...]. U nás nesměly být publikovány ani lyrické sbírky [...]. A ještě jednu zvláštnost má český samizdat: po výtvarné a řemeslné stránce je bezkonkurenčně nejhezčí.“

V Čechách existovala řada samizdatových edic, dvě významné se jmenovaly Expedice a Petlice. Gruntorád tu svou z legrace nazval Popelnice, ale knihy vydával s plnou vážností – do roku 1989 vyšlo v Popelnici asi sto třicet titulů (mj. prózy Bohumila Hrabala, Ludvíka Vaculíka, Václava Havla, Jaroslava Hutky, Vlastimila Třešňáka). Každý z nich znamenal značnou práci, vykonávanou tajně vedle běžného zaměstnání: knihu musel buď přepsat přes kopíraky, nebo se domluvit s důvěryhodnou písařkou, pak přepsané listy složit, sehnat neméně důvěryhodného knihvazače a nakonec titul distribuovat, to všechno s rizikem, že se objeví policie a celý „náklad“ zabaví. Jiřího Gruntoráda si Státní bezpečnost všimla poměrně brzy, ale nešla na něj „přes knihy“, nýbrž „přes pistoli“: „První kontakt s StB byl překvapivý. Nešlo o žádné zastrašování, rovnou mě zavřeli na tři měsíce. Odsoudili mě za nedovolené držení střelné zbraně, která nikdy neexistovala.“ Totalitní policie se podle všeho pokoušela Gruntoráda přimět, aby se od disentu držel stranou. Na jejich tlak však zareagoval tím, že po propuštění z věznice podepsal Chartu 77.

Jelikož se samizdatu věnoval i po výstraze, brzy znovu skončil za mřížemi. V prosinci 1980 byl zatčen a v červnu 1981 odsouzen na čtyři roky s dvouletým ochranným dohledem. V odůvodnění rozsudku soudce Jan Rojt konstatoval, že Gruntorád opsal mimo jiné v deseti kopiích i básně Bohuslava Reynka a pokračoval: „Nicméně i nezávadného textu lze použít k nepřátelské propagandě proti našemu socialistickému společenskému řádu, jak ostatně ukázal i rok 1968. U sbírky *Pieta* je zejména v úvodní básni líčena krajina a její nálady velmi chmurně, stejně tak ve sbírce *Setba samot*, v níž lze poukázat na básně *Žalář*, *Krysa v parku* a jiné.“

Poměrně drastický rozsudek měl v roce 1981 (tedy v době, kdy v Polsku vrcholily akce odborového hnutí Solidarita a kdy se českoslovenští komunisté báli, aby se nepokoje nepřelily do ČSSR) zastrašit opozici. Gruntorád se zřejmě také stal obětí strategie StB, které se říkalo „ořezávání okrajů“ – začala se soustředit na „pěšáky“, na ty, kdo dělali spíše praktickou než ideovou a teoretickou práci.

Roku 1981 odvezli samizdatového nakladatele do výše zmíněných Minkovic. Věznice už neexistuje, ale stále funguje tamní podnik Preciosa – a autor těchto řádků jej s Jiřím

Gruntorádem v roce 2007 navštívil. Podnikové budovy stály v areálu někdejšího lágru, stále tu byla zeď, opatřená ostnatým drátem, pořád stály „špačkářny“ (budky pro bachaře střelce), pořád byl rozeznatelný „apelpac“, na němž vězni nastupovali. Gruntorád je vyrovnaný člověk, ale při návštěvě Minkovic na něm bylo poznat, že místo na něj silně působí. Pracoval na takzvaných šatonech: brousil sklíčka do lustrů a skleněné ozdoby. Jako levák musel dělat na stroji pro praváky, byl tedy pomalý, ale příčina nikoho nezajímala: *„Norma byla tvrdá – když jste ji neplnil, přišel jednoduše trest, většinou korekce, tedy samovazba [...]. Jednou jsem do korekce musel i na Vánoce: okno nešlo zavřít a já se ráno probudil zasněžený. Místo záchodu byla díra do země, která v zimě zamrzala a v létě z ní lezly krysy. Spalo se na betonovém kvádru uprostřed, na který se večer položila prkna. Matrace nebyly.“* Za normalizace byli v Minkovicích, stejně jako v ostatních věznicích, převážně kriminální vězni. K těžké práci, soustavné bachařské buzeraci, hladu, k opakovanému uvrhování do korekcí a ke zdravotním problémům se tak přidávala i další potíže: osamocení.

Z Minkovic byl Gruntorád po různých stížnostech převezen do kriminálu ve Valdicích. Měl sice označení tvrdší „nápravně-výchovné“ skupiny, ale onen přesun mu prý zachránil život. Ve Valdicích se setkal s kunsthistorikem, básníkem a uměleckým vedoucím undergroundové skupiny The Plastic People of the Universe Ivanem Martinem Jirousem, přezdívaným Magor. K tomu se váže – jak jinak – knižní historka. Gruntorád totiž dostal z kriminálu Jirousovu nejnámější básnickou sbírku Magorovy Labutí písně: *„Ve věznicích platil přísný zákaz jakékoli ‚tvůrčí činnosti‘, jediné, co nemohli zakázat, byla korespondence, díky čemuž máme Havlovy Dopisy Olze nebo Jirousovu sbírku Magor dětem, obsahující básničky, které Ivan psal svým dcerkám. Ale jeho Labutí písně by cenzura nepustila. Propašoval jsem je ven s pomocí Dany Němcové, která přišla k soudu v Liberci, před který jsem tehdy musel, a na chodbě dostala polibek. Přitom jsem jí vsunul do pusy moták, který jsem měl pod jazykem. Všechno ostatní bachaři několikrát prohledávali. Celý rukopis jsem vynesl z Valdic v prosinci 1984. Knižka vyšla ještě dřív, než se Jirous vrátil.“*

Z kriminálu vyšel Jiří Gruntorád 17. prosince 1984. Měl takzvaný ochranný dohled, tedy určené místo pobytu a povinnost pravidelně se hlásit bezpečnosti. Do roku 1989 dělal to co předtím: živil se jako dělník a v samizdatu vydával knihy. Edice Popelnice fungovala i v době jeho věznění, protože péči o ni převzali přátelé, mimo jiné písarka Táňa Dohnalová. Po pádu komunismu založil unikátní knihovnu samizdatových a exilových publikací (tedy zakázaných knih) Libri prohibiti. Dne 28. října 2002 mu prezident republiky Václav Havel udělil medaili Za zásluhy I. stupně, za založení a provoz knihovny získal také ocenění Magnesia Litera. Je smutným dokladem českého polistopadového vývoje, že stejnou medaili Za zásluhy získal od pozdějšího prezidenta republiky Miloše Zemana v roce 2015 i

vlastník Preciosy Ludvík Karl, muž, který už před rokem 1989 působil ve vedoucích funkcích podniku, využívajícího vězeňské práce.

Autor textu Adam Drda